

الله
الرحمن
الرحيم

چراپی و چکونکی مطالعہ

آثار استاد شهید مرتضیٰ مطہری

چگونه با مبانی فرهنگ اسلام آشنا شویم؟

برای به دست آوردن بهترین و مطمئن‌ترین راه مناسب در جهت آشنایی با مبانی و معارف دین، باید به سراغ کسی برویم که از جانب همین امام که در پس پرده غیبت است، برای ما حجت باشد و آن هم کسی جز ولی فقیه نیست که نایب عام امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف می باشد.

امام از همان اول انقلاب و مقام معظم رهبری هم از همان اوان پیروزی انقلاب تا به حال، به بهانه‌های مختلف، ما را به چیزی رهنمون کرده‌اند که حاصلش همین آشنایی با دین و مبانی فرهنگ اسلامی می باشد. آن قدر تأکیدهای این دو بزرگوار، فراوان و متنوع است که راه را برای هر بهانه‌ای می بندد؛ البته توجه داشته باشیم که به سخنان این دو ولی فقیه باید با نگاهی موشکافانه و همراه با دقت نگریست؛ نه آنکه این سخنان را در حد یک سخنرانی و ایجاد احساسات در مخاطب پایین بکشیم. از منظر این دو، برای آشنایی با مبانی اسلام باید بر سر چشمه کتب استاد مطهری نشست. این سخنان را می توان در چند جهت بررسی کرد.

۱. مرور زمان و کتب استاد

یکی از بهانه‌هایی که برای نخواندن آثار استاد مطهری وجود دارد این است که کتاب‌های ایشان متعلق به بیست و اندی تا چهل و اندی سال پیش است. این کتاب‌ها برای این زمان که هزاران مسأله جدید به میدان آمده کاربرد نداشته و تاریخ مصرف آنها به پایان رسیده است.

در حال حاضر ما در دست بسیاری از کسانی که اهل مطالعه هستند، کتاب‌هایی با اسم‌های قلمبه و سلمبه می‌بینیم که به بهانه آشنایی با مکاتب جدید به مطالعه آنها می‌پردازند. چه بسیار جوانان پاکی که به دلیل گوش ندادن به سخنان ولی فقیه، با خواندن چنین کتبی در دام آنچه افتاده‌اند که نباید.

ببینیم امام و مقام معظم رهبری درباره این مسأله چه می‌گویند؟ امام عزیز در پیامی به مناسبت سال روز شهادت استاد شهید مرتضی مطهری می‌گویند:

سالروز شهادت شهیدی مطهر است که در عمر کوتاه خود اثرات جاویدی به یادگار گذاشت که پرتوی از وجدان بیدار و روح سرشار از عشق به مکتب بود.^۱

اگر قرار باشد طبق وعده‌ای که کردیم، با نگاهی موشکافانه و همراه با تفکر به این سخنان دقت کنیم، باید پرسید که «جاوید» به چه معناست؟ همه می‌دانیم که جاوید به معنای ماندگار و از بین نرفتنی است. چیزی که مشمول مرور زمان نمی‌شود.

شاید کسی بگوید که این قدر هم نباید ریز شد. حالا یک کلمه جاوید پیدا کرده‌ای و می‌خواهی با آن یک مدعای بزرگ را ثابت کنی. بدون هیچ حرفی، سخنان مقام معظم رهبری را در مقابلش می‌گذارم که می‌فرمایند:

۱. پیام امام خمینی رحمته‌الله به مناسبت دومین سالگرد شهادت استاد مطهری، ۱۳۶۰/۲/۹.

چرایی و چگونگی مطالعه آثار استاد شهید مطهری □ ۵

هنوز جامعه ما به اندیشه‌های شهید مطهری محتاج است؛ البته آثار آن بزرگوار، مثل یاد او زنده است. کتاب‌های شهید مطهری قابل مردن و تمام شدن نیست. مبادا کسی خیال کند که ما بعد از انقلاب که مرتب کتاب‌های شهید مطهری را طبع و منتشر می‌کنیم، تکراری است. نه در سخن حق و نه در کلام حکمت، تکرار نیست.^۱ آنچه کهنه نمی‌شود، معارف و حقایقی است که هنوز جامعه ما محتاج دانستن و تکرار کردن و از بر کردن آنهاست و آن همان محتوای کتاب‌های شهید مطهری است.

بخصوص مطالب شهید مطهری - رضوان الله علیه - هنوز مطالب نویی است؛ مطالبی است که در نظام ما لازم است.^۲

الآن هم بعد از بیست و پنج سال از شهادت این مرد، کتاب‌های او جزو پُرفروش‌ترین و جذاب‌ترین و مطلوب‌ترین کتاب‌ها برای نسل‌های جویای فکر متین و منطقی اسلام است و الان هم ما واقعاً بدیل و عدیلی برای مجموعه کتاب‌های شهید مطهری - رضوان الله تعالی علیه - نداریم و با این که کارهای خوبی هم شده، بلاشک از لحاظ اهمیت و تأثیرگذاری و جذابیت و اِتقان، هنوز هم در بالاترین سطح قرار دارد.^۳

۲. کتاب‌هایی همگانی

یکی دیگر از بهانه‌هایی که نتیجه‌اش دوری از کتب استاد می‌باشد، این است که می‌گویند: این کتب به درد همه نمی‌خورد. قشر خاصی می‌توانند از

۱. سخنرانی در جمع معلمان سراسر کشور به مناسبت روز معلم و روز جهانی کارگر؛ ۱۳۷۰/۲/۱۱.

۲. سخنرانی در جمع مسئولان سازمان تبلیغات اسلامی؛ ۱۳۷۰/۱۲/۵.

۳. سخنرانی در دیدار اعضای کنگره‌ی حکمت مطهر؛ ۱۳۸۲/۱۲/۱۸.

آن استفاده کنند. بعضی می‌گویند سطح کتاب‌ها آن قدر بالاست که جز آنهایی که بهره‌ای از علوم اسلامی دارند بقیه؛ مخصوصاً جوانان نمی‌توانند از آن استفاده کنند. عده‌ای دیگر هم می‌گویند سطح کتب پایین است و به درد عوام می‌خورد؛ اما امام و مقام معظم رهبری اعتقادی دیگر دارند. امام راحل می‌فرمایند:

او با قلمی روان و فکری توانا در تحلیل مسائل اسلامی و توضیح حقایق فلسفی با زبان مردم و بی‌قلق و اضطراب به تعلیم جامعه پرداخت.^۱

امام می‌فرمایند: «تعلیم جامعه»؛ نه تعلیم قشر خاص. ایشان در جایی دیگر می‌فرمایند:

خدمتی که به نسل جوان مرحوم مطهری کرده است کم کسی کرده است.^۲

چگونه استاد به نسل جوان خدمت کرده، در حالی که بیان و قلمش برای جوانان قابل فهم نیست؟! حضرت روح الله باز هم می‌گوید:

مواعظ و نصایح او که از قلبی سرشار از ایمان و عقیدت نشأت می‌گرفت، برای عارف و عامی سودمند و فرح‌زاست.^۳

می‌دانید عارفی که امام می‌گوید کیست؟ او که در قلعه عرفان قرار گرفته، هر کشکول به دست تسبیح چرخانی را شایسته چنین نامی نمی‌داند. عارفی

۱. پیام امام به مناسبت به دومین سالگرد شهادت استاد مطهری؛ ۱۳۶۰/۹/۲.

۲. جاوید موسوی، سید حمید؛ سیمای استاد در نگاه یاران، ص ۲۲.

۳. پیام امام به مناسبت به دومین سالگرد شهادت استاد مطهری؛ ۱۳۶۰/۹/۲.

که امام او را لایق نام عارف بدانند هم، از نظر ایشان نیازمند مطالعه کتب استاد است. مگر این که باز هم کسی بگوید سخنی بود که گفته شد، شما جدی نگیرید!

مقام معظم رهبری هم می‌فرمایند:

این کتاب‌ها و مباحث و گفتارهایی که آن عالم دلسوز و مؤید من عندالله به آنها پرداخته است؛ چه مباحث اجتماعی و چه مباحث فکری، چه مباحث عمومی و چه مباحث فلسفی خاص، یکایک آنها برای جامعه لازم و حیاتی است.^۱

بله، برای جامعه؛ نه قشر خاصی. به راستی ما بر سر این مسأله لازم و حیاتی چه قدر سرمایه‌گذاری کرده‌ایم؟ اصلاً این قصه چه قدر برای ما اهمیت دارد؟

حضرت آیت الله خامنه‌ای باز هم می‌فرمایند:

هنوز جامعه ما و نسل جوان و جامعه فرهنگی و علمی ما به دانستن همان مطالبی که آن بزرگوار از زبان قلمش فیضان کرد و در اختیار امت اسلام گذاشت، محتاجند.^۲

ایشان، ابتدا جامعه را به صورت عام و بعد نسل جوان و جامعه فرهنگی و علمی را به صورت خاص بیان می‌کنند. حال یا باید ما خودمان را تافته‌ای جدا بافته از جامعه بدانیم که این احتیاج، در ما راهی ندارد و یا این که عمل کنیم بدانچه خوانده‌ایم.

مقام معظم رهبری در جمع معلمان و کارگران فرمودند:

۱. سخنرانی در جمع معلمان، مسئولان امور فرهنگی کشور و کارگران؛ ۱۳۶۹/۲/۱۲.

۲. سخنرانی در جمع معلمان و کارگران؛ ۱۳۷۰/۲/۱۱.

امروز جوانان ما، دانشجویان ما، معلمان ما، کارگران ما اگر می‌خواهند در زمینه افکار اسلامی عمق پیدا کنند و پاسخ سؤالات خود را پیدا نمایند، باید به کتاب‌های شهید مطهری مراجعه کنند. باید راه را در مقابل افکار جوان، نسل جوان، جویندگان بی‌غرض قرار داد و برای این کار، یکی از بهترین وسایل همین افکار ناب و برجسته و بلند این مجاهد فی سبیل الله است که جان خودش را هم در این راه داد.^۱

۳. طلبه‌ها و کتاب‌های استاد

حالا روی سختم را به سوی طلاب برمی‌گردانم و از آنها عاجزانه می‌خواهم به سخنان رهبر معظم انقلاب، گوش فرا دهند. ایشان می‌فرمایند:

اعتقاد من این است که طلاب باید کتاب‌های جهان بینی شهید مطهری را مباحثه کنند. کتاب روش رئالیسم را؛ یعنی آن پورقی‌های ایشان را بر کتاب مرحوم علامه طباطبایی - رضوان الله تعالی علیهما - بایستی علما و متفکرین مباحثه کنند، تدریس کنند، به طلبه‌ها و شاگردهایشان یاد بدهند. یک چنین کار گسترده حوزه‌ای بر روی آثار شهید مطهری باید انجام گیرد.^۲

این جمله را همه گوش کنند؛ همه کسانی که تشنه درک معارف عمیق اسلام هستند. مقام معظم رهبری در دیداری که با دانشجویان و کادر علمی دانشگاه امام صادق علیه السلام داشتند، فرمودند:

من یک وقتی چند سال پیش به دوستان طلبه توصیه می‌کردم و

۱. سخنرانی به مناسبت روز معلم و روز جهانی کارگر؛ ۱۳۷۸/۲/۱۵.

۲. هژیر، عباس؛ نقطه آغاز آزاد اندیشی، ص ۱۵.

می‌گفتم که اگر کسی فقط همین آثار ایشان را از اول تا آخر یک دور با دقت بخواند، این کافی است که او را به یک سطح راقی از معارف عمیق اسلامی برساند.^۱

ایشان در جمع اعضای کنگره حکمت مطهر فرمودند:

ترتیبی داده شود که کتاب‌های ایشان؛ مثل کتاب‌های سطح در حوزه‌های علمیه، حتماً خوانده شود. بنده از چیزهایی که برای صاحبان فکر و کسانی که می‌خواهند افکار اسلامی را برای مردم بیان کنند - مبلغان دینی، اهل منبر، سخنگویان دینی - واقعاً لازم می‌دانم این است که یک دوره کتاب‌های مرحوم مطهری را بخوانند. شیوه‌ای پیدا کنید که این کتاب‌ها خوانده شود؛ هم در کتاب‌های درسی بیاید، هم در دانشگاه‌ها بیاید. خوشبختانه کتاب‌های ایشان سهل‌التناول است؛ یعنی نگارش خیلی شیرین و خوبی دارد.... نوشته‌های ایشان حقیقتاً خیلی شیرین، روان و شیواست؛ لذا هرچه بیشتر اینها باید گسترش پیدا کند. علما و فضلا و جوان‌ها؛ بخصوص طلاب جوان ما باید یک دوره کتاب‌های شهید مطهری را خوانده باشند؛ که اگر می‌خواهند کاری بکنند، «من بنی فوق بناء السلفی» باشد؛ یعنی بر اساس آن فکر و روی شانه‌های شهید مطهری بروند؛ ان شاء الله قله‌های بالاتری را فتح کنند و پرچم فکر اسلامی را به آن جاها بزنند.^۲

به عقیده من یکی از واجبات هر طلبه‌ای این است که کتاب‌های

۱. سخنرانی در جمع اساتید و دست‌اندرکاران طرح مطالعاتی آثار شهید مطهری دانشگاه امام صادق علیه السلام.

۲. سخنرانی در جمع اعضای کنگره حکمت مطهر؛ ۱۳۸۲/۱۲/۱۸.

آقای مطهری را یک دور از اول تا آخر با دقت بخواند و مباحثه کند؛ چه اصول فلسفه را با حواشی ایشان - که حتما حواشی ایشان لازم است - چه بقیه کتاب‌هایی که ایشان نوشته‌اند؛ مثل «عدل الهی» و «جبر و اختیار»^۱ و «اسلام و مقتضیات زمان» و ... آقایانی که مسئول برنامه‌ریزی حوزه‌اند؛ زمینه این کار را فراهم کنند؛ اینها رشد دهنده است.^۲

من لازم می‌دانم و بارها هم این نکته را گفته‌ام که همه طلاب و همه اهل منبر یک دور آثار آقای مطهری را بخوانند. ... یکی از کارهای لازم در حوزه‌ها مطالعه آثار ایشان است. جوانان عزیز ما باید با آثار شهید مطهری آشنا شوند. اگر بنده می‌خواستم برنامه حوزه علمیه را بنویسم، بلاشک یکی از مواد برنامه را این می‌گذاشتم که کتاب‌های آقای مطهری خوانده شود، خلاصه نویسی شود و امتحان داده شود.^۳

امروز جمعی از آقایان روحانیون اینجا بودند؛ روحانیونی که بناست در دانشگاه‌ها بروند و حضور روحانیت را در دانشگاه تأمین کنند. ... اگر همین کتاب‌های آقای مطهری را دانسته باشید و خوانده باشید و بلد باشید، برای شما کافی است. یعنی اگر کسی همین کتاب‌های ایشان را بخواند و بداند، می‌تواند یک عنصر روحانی در دانشگاه باشد؛ با آن طرازی که بنده غالباً برای روحانی دانشگاه معتقدم؛ یعنی طراز روحانی است؛ نه طراز عضوی در سلسله

۱. در اینجا ایشان به یکی از مباحثی که استاد در کتاب‌هایی همچون «انسان و سرنوشت»،

«انسان در قرآن»، «عدل الهی»، «اصول فلسفه و روش رئالیسم» و ... دارند، اشاره کرده‌اند.

۲. سخنرانی در جمع علما و طلاب استان قزوین؛ ۱۳۸۲/۹/۲۵.

۳. سخنرانی در جمع علما و روحانیون استان همدان؛ ۱۳۸۳/۴/۱۵.

مراتب اداره دانشگاه، ولو از جنبه معنوی؛ آن طوری که من قائل نیستم.^۱

۴. کتاب‌های استاد مطهری، معلمی شایسته

بسیاری از بچه‌های مذهبی، همین که قدم در راه دین می‌گذارند، خیلی زود به دنبال استاد می‌گردند. اصل بحث استاد و شاگردی در زمینه دین و اخلاق خود بحث مفصلی است که مجال جداگانه و مفصل می‌طلبد؛ اما می‌خواهیم از امام و مقام معظم رهبری خواهش کنیم که به ما یک استاد معرفی کنند. خوب است، نه؟ نشستن پای درس استادی که استادیش را دو ولی فقیه امضا کرده باشند.

حضرت امام می‌فرمایند:

خدای را شاکریم آنچه از این استاد شهید باقی است، با محتوای غنی خود مربی و معلم است.^۲

قبل از بیان سخنان رهبری در این زمینه، باید بگوییم که به عقیده این بنده ناچیز، شاه بیت سخنان ایشان درباره استاد همین چند جمله‌ای است که خواهیم گفت و دلیلش را نیز بعد از این جملات بیان خواهیم کرد.

مقام معظم رهبری می‌فرمایند:

من خودم را شاگرد آقای مطهری می‌دانم. ... به ایشان گفتم: من شاگرد شما هستم. تعجب کرد و گفت: شما پیش بنده درس نخوانده‌اید. حقیقتاً هم بنده پیش استاد مطهری درس نخوانده‌ام؛ اما یکی از عناصری که بنیه اصلی فکر اسلامی من را

۱. بیانات در دیدار با خانواده شهید مطهری، ۱۳۷۳/۲/۱۲.

۲. پیام امام به مناسبت به دومین سالگرد شهادت استاد مطهری؛ ۱۳۶۰/۹/۲.

پایه گذاری کرده است، سخنرانی‌های بیست سال پیش استاد مطهری است. این سخنرانی‌ها چاپ و منتشر می‌شد و الآن هم هست و به نظر من الآن هم سخنرانی‌های استاد مطهری برای کسانی که بخواهند در زمینه‌های اساسی اسلام چیزی بیاموزند، مانند یک معلم کاربرد دارد.^۱

آری، آن رهبری که ما محو اندیشه والای او شده ایم، خود فکر اسلامی‌اش را در مکتب استاد مطهری، پایه ریزی کرده است.

باور کنید جمله‌ای زیباتر از این در میان جملات مقام معظم رهبری نیافتم؛ اما جمله‌ای که به اندازه یک دنیا بر دوشمان مسئولیت می‌گذارد. این را بدانید که می‌دانید اگر انسان بخواهد با کسی هم سو باشد و در تمام عرصه‌ها هم جهت با او حرکت کند، باید با افق‌های فکری‌اش آشنا شده و خود را با آنها تطبیق دهد. آنچه در بُن و اساس فکر رهبری است، تفکرات استاد مطهری است و کسی که با تفکرات و آثار استاد آشنا نیست، نمی‌تواند ادعا کند که در افق فکری رهبری قرار دارد؛ ادعایی که در زبان بسیاری از ما می‌چرخد!

بگذارید قبل از پرداختن به قدم بعدی در این گفتار، سخنی دیگر از مقام معظم رهبری بگویم:

موضوع دیگری که بارها گفته شده و شخص امام هم فرمودند، بنده هم مفید می‌دانم که بارها تأکید کنم و تکرار کنم، ترغیب و روی آوردن به آثار شهید مطهری است.

۱. مصاحبه مقام معظم رهبری، روزنامه اطلاعات، ۱۳۶۰/۲/۱۲.

۵. حفظ نظام و کتب استاد

یکی از نگرانی‌های ما این است که انقلاب و نظام در ذهن مردم؛ مخصوصاً جوانان کم رنگ شده و یا خدای نکرده رنگ بیازد و تمام همت خود را بر این گمارده‌ایم که چنین اتفاقی نیفتد؛ اما با سلیقه‌های شخصی که خدا می‌داند ریشه در کدام ناکجا آباد دارد! اگر بخواهیم حرکت‌مان ولایی باشد، در این جا هم باید به سراغ ولی فقیه رفت. مقام معظم رهبری می‌فرمایند:

من بارها گفته‌ام که فکر صاعد و رایج امروز انقلاب، فکر فلان و فلان

نیست. فکر آقای مطهری است.^۱

بنده روی این مطلب تکیه دارم: اگر ما بخواهیم که این نظام در ذهن مردم تعمیق بشود و حرکت انقلابی این مردم هم چنان ادامه پیدا کند، باید افکار مطهری در بین مردم رواج پیدا کند.^۲

آن چیزی که ما می‌توانیم بگوییم: «مبنای فکری انقلاب» تفکرات شهید مطهری است و لاغیر.^۳ آثار استاد شهید مطهری مبنای فکری نظام جمهوری اسلامی ایران است.^۴

۶. کار فرهنگی و کتب استاد

آیا می‌دانید مبنای کار فرهنگی چیست؟ مبنایی که مورد تأیید ولی فقیه نیز باشد؟ اگر نمی‌دانید، بگذارید بگوییم که به اعتقاد مقام معظم رهبری... .

۱. در دیدار با ستاد بزرگداشت شانزدهمین سالگرد شهادت استاد مطهری؛ ۱۳۷۴/۲/۱۱.

۲. در دیدار با اعضای ستاد بزرگداشت چهارمین سالگرد شهادت استاد مطهری؛ ۱۳۶۲/۲/۴.

۳. پیرهادی، مجتبی؛ استاد در کلام رهبر، ص ۱۶۵.

۴. سخنرانی در دیدار با اعضای ستاد بزرگداشت چهارمین سالگرد شهادت استاد مطهری، ۱۳۶۲/۲/۳.

اصلاً بگذارید خود ایشان بگویند:

راه گسترش و پیشرفت و شکوفایی فرهنگی جامعه بر مبنای آثار استاد مطهری است و امیدواریم این کار انجام بگیرد.^۱

شما فکر می‌کنید ایشان به چه کسانی امید دارند؟ به اشخاصی غیر از آنها که سنگ ولایت بر سینه می‌زنند؟ و آیا بدون آشنایی با مبنا می‌توان کار فرهنگی کرد؟

۷. مشتاقان فراموشی کتب استاد!

اما باید دید چه کسانی برای فراموشی آثار شهید مطهری لحظه شماری می‌کنند و دسیسه می‌چینند. امام می‌فرمایند:

اکنون شنیده می‌شود که مخالفین اسلام و گروه‌های ضد انقلاب در صدد هستند که با تبلیغات اسلام شکن خود، دست عزیزان دانشگاهی ما را از استفاده از کتب این استاد فقید کوتاه کنند. من به دانشجویان و طبقه روشنفکران متعهد توصیه می‌کنم که کتاب‌های آن استاد عزیز را نگذارند با دسیسه‌های غیر اسلامی فراموش شود. مقام معظم رهبری هم می‌فرمایند:

مبادا وسوسه خناسان و زمزمه دشمنان که با فکر شهید مطهری مخالف بودند و به همین خاطر هم او را از دست ما گرفتند، موجب شود که کتاب‌های آن بزرگوار از رواج بیفتد که البته نخواهد افتاد. دل‌ها و ذهن‌های مشتاق نخواهند گذاشت که این مطالب عمیق و عریق از دست و ذهنیت جامعه خارج شود.^۲

۱. سخنرانی در دیدار با گروه کثیری از معلمان و مسئولان امور فرهنگی کشور و جمعی از کارگران به مناسبت روز معلم و روز جهانی کارگر؛ ۱۳۶۹/۲/۱۲.
۲. سخنرانی در جمع معلمان سراسر کشور به مناسبت روز معلم و روز جهانی کارگر؛ ۱۳۷۰/۲/۱۱.

۸. عدم توقف در آثار شهید مطهری

تمام آنچه درباره ضرورت مطالعه آثار شهید مطهری بیان شد، به معنای این است که مطالعه این کتاب‌ها برای جامعه ما لازم است؛ اما این بدان معنا نیست که نباید به سراغ دیگران رفت و یا کار جدید کرد. لازم بودن مطالعه این آثار با بسنده کردن و توقف در آن متفاوت است.

مقام معظم رهبری در پیام خود به همایش جهانی حکمت مطهر آورده‌اند:

محور دیگری که پیشنهاد می‌کنم در این گردهمایی به آن توجه شود، بررسی راه‌های تداوم این جریان عمیق و اصیل است. ما نمی‌توانیم در شهید مطهری متوقف شویم. هر چند پس از گذشت بیست و پنج سال از شهادت این مرد بزرگ، کتاب‌های او جزو جذابترین و پرفروش‌ترین کتاب‌ها برای نسل‌های جویای فکر متین و منطقی اسلام است و ما در حال حاضر بدیلی برای مجموعه کتاب‌های شهید مطهری نداریم؛ ولی نیازهای فکری روز به روز نو می‌شود و جریان ورود به چالش با افکار وارداتی و نقادی علمی و تفکیک صحیح از سقیم آن از وظایف مهمی است که باید ادامه پیدا کند و ما در دهه‌های آینده به مطهری‌ها نیاز مبرم داریم.

۹. محور اتحاد

یکی از مسائل مورد نیاز جامعه ما؛ به ویژه طبقه فکری و فرهنگی اتحاد است. اتحاد هم محوری می‌خواهد که مقام معظم رهبری یکی از این محورها را این گونه ترسیم می‌کنند:

عزیزان من! آنچه که امروز می‌تواند این جبهه را مستحکم کند - جبهه ایمان و جبهه حق را - عبارت است از تمسک به وحدت کلمه در زیر

سایه اسلام، در زیر سایه حسین بن علی، در زیر سایه معارف عالیّه اسلام که شخصیت‌هایی مثل شهید مطهری که این روزها ملت ما به یاد آن بزرگوار هستند - آن را در کتاب‌های خود برای آحاد مردم تبیین و تشریح کردند. تمسک به وحدت در پرتو این خورشیدهای فروزان به فضل الهی این کشور را از این مرحله هم مثل مراحل گذشته خواهد گذراند و دشمن را ناکام خواهد کرد.^۱

به عنوان حُسن ختام این گفتار، سخنی از مقام معظم رهبری می‌آورم که می‌فرمایند:

شهید مطهری انصافاً نادره زمان ما بود. آقایان! خواهش می‌کنم در این زمینه‌ها دقت کامل به خرج بدهید. این دریای بی‌پایانی است. این قلمرو بسیار وسیعی است، در این قلمرو کار کنید. پیش بروید. مردم را از این سرچشمه تمام نشدنی سیراب کنید.^۲

چرا آثار شهید مطهری

اگر چه جملات حضرت امام و مقام معظم رهبری درباره ضرورت مطالعه آثار شهید مطهری گویا بود؛ اما باز هم ممکن است هنوز جای این پرسش باقی باشد که چرا آثار شهید مطهری؟ چرا باید برای فهم معارف دینی در زمان کنونی به سراغ آثار استاد مطهری رفت؟

برای پاسخ به این پرسش باید گفت که برای فهم معارف دینی دو راه پیش روی ماست. راه اول آن که به صورت مستقیم به سراغ متون اصلی دین رفته و از قرآن و احادیث، معارف دینی را استخراج کنیم. این مسیر اگر چه راه

۱. سخنرانی در جمع کارگران و معلمان؛ ۱۳۷۷/۲/۹.

۲. نقطه آغاز آزاد اندیشی، ص ۱۷.

اصلی است؛ اما نیازمند به تخصص در علوم مختلف است. کسی که بر علمی همچون ادبیات عرب، فقه، اصول، تفسیر، کلام، رجال، درایه و ... تسلط نداشته باشد نمی‌تواند از میان انبوه متون دینی، معارف اسلامی را به دست آورد. در میان آیات قرآن، آیات متشابه بسیارند، آیاتی که با ترجمه لغات نمی‌توان به معنای حقیقی آن دست پیدا کرد. در میان روایات نیز انبوهی از روایات وجود دارد که به تنهایی نمی‌توانند نشان دهنده نظر اسلام درباره موضوعی باشد؛ بلکه باید در کنار روایات دیگر قرار بگیرد تا بتوان از مجموع آنها به دیدگاه اسلام رسید. روایات ضعیف یا جعلی هم در میان روایات وجود دارد که شناسایی آن نیازمند تسلط بر علوم مختلفی از جمله رجال و درایه می‌باشد. این گوشه‌ای از تخصص‌های مورد نیاز برای اسلام شناسی از میان متون دینی است.

روزی امام صادق علیه السلام با جمعی از دوستان سفیان ثوری به گفتگو نشست و در بخشی از آن فرمود:

اول بگوئید آیا شما که به قرآن استدلال می‌کنید، محکم و متشابه و ناسخ و منسوخ قرآن را تمیز می‌دهید یا نه؟! هر کس از این امت گمراه شد که بدون اینکه اطلاع صحیحی از قرآن داشته باشد به آن تمسک کرد.

جمعیت: البته فی الجمله اطلاعاتی در این زمینه داریم؛ ولی کاملاً نه.
امام: بدبختی شما هم از همین است. احادیث پیغمبر هم مثل آیات قرآن است، اطلاع و شناسایی کامل لازم دارد.^۱

راه دوم دست یافتن به معرفت دینی رفتن به سراغ دین شناسان است؛

۱. مطهری، مرتضی؛ داستان راستان، ج ۱، ص ۶۸.

که یکی از بهترین وسیله‌ها برای پیمودن این راه، مطالعه کتاب‌های اسلام شناسان واقعی است؛ وسیله‌ای که می‌توان به همه افراد در هر جا و هر شرایطی که هستند سفارش نمود.

چه کتاب‌هایی؟

اما پرسش اساسی در اینجا آن است که چه کتاب‌هایی؟ کتاب‌هایی که ما به هدف شناخت اسلام می‌خواهیم مطالعه کنیم باید دارای ویژگی‌های ذیل باشد.

۱. مصونیت از انحراف فکری

کتاب‌های بسیاری در بازار موجود است که برچسب دین دارند؛ اما به دلایل مختلف از انحراف فکری خالی نیست. یکی از دلایل اصلی این انحراف‌ها تسلط نداشتن نویسندگان بر علوم دینی است. استاد مطهری با تسلط کم نظیری که بر علوم اسلامی داشت تلاش می‌کرد دین را همان گونه که هست؛ بی کم و کاست با نوشته‌ها و گفته‌هایشان به جامعه منتقل کنند. برخی از نویسندگان اگر چه بر علوم اسلامی تسلط دارند؛ اما به جهت دخالت دادن سلیقه شخصی، دین را آن گونه که می‌پسندند معرفی می‌کنند؛ نه آن گونه که هست. استاد مطهری با پابندی ویژه به مبانی دینی از دخالت سلیقه شخصی در تفسیر دین به شدت پرهیز می‌کرد و با کسانی که به هر دلیل چیزی از دین کم و یا چیزی به آن می‌افزودند مبارزه می‌کرد. شاید بتوان تمام این ویژگی‌ها را در وصفی که حضرت امام درباره شهید مطهری داشته‌اند پیدا کرد.

اینجانب به اسلام و اولیای عظیم الشان و به ملت اسلام و خصوص

چرایی و چگونگی مطالعه آثار استاد شهید مطهری □ ۱۹

ملت مبارز ایران ضایعه اسف انگیز شهید بزرگوار و متفکر و فیلسوف فقیه عالی مقام مرحوم آقای حاج شیخ مرتضی مطهری رحمته الله علیه را تسلیت و تبریک عرض می‌کنم؛ تسلیت در شهادت شخصیتی که عمر شریف و ارزنده خود را در راه اهداف مقدس اسلام صرف کرد و با کجروی‌ها و انحرافات مبارزه سرسختانه کرد؛ تسلیت در شهادت مردی که در اسلام شناسی و فنون مختلفه اسلام و قرآن کریم کم نظیر بود.^۱

۲. روان و همه فهم بودن

بسیارند نویسندگانی که با تسلطی مثال زدنی با گفته‌ها و نوشته‌های خود معارف اسلامی را بیان می‌کنند؛ اما قلم و گفتارشان برای عموم مردم قابل فهم نیست. استاد مطهری از اسلام شناسانی است که با زبان مردم درباره اسلام سخن گفت و در مورد دین کتاب نوشت.

او با قلمی روان و فکری توانا در تحلیل مسائل اسلامی و توضیح حقایق فلسفی با زبان مردم و بی‌قلق و اضطراب به تعلیم و تربیت جامعه پرداخت. آثار قلم و زبان او بی‌استثنا آموزنده و روانبخش است و مواعظ و نصایح او که از قلبی سرشار از ایمان و عقیدت نشأت می‌گرفت برای عارف و عامی سودمند و فرح‌زاست.^۲

۳. جامعیت

برخی از نویسندگان از فکر سالم و تخصص بالایی برخوردار بوده و قلم و بیان روانی هم دارند؛ اما آثارشان جامعیت لازم را ندارد. مقصود ما از جامعیت آن است که موضوعات مختلف و متنوع اسلامی در آنها آمده باشد. استاد درباره

۱. پیام امام خمینی به مناسبت شهادت استاد مطهری؛ ۱۳۵۸/۲/۱۲.

۲. پیام امام خمینی به مناسبت دومین سالگرد شهادت استاد مطهری؛ ۱۳۶۰/۲/۹.

موضوعات مختلفی سخن گفته و شاهد این مدعا هم کتابنامه بسیاری از تحقیقاتی است که در موضوعات دینی نوشته می شود. اگر به منابع این کتاب ها مراجعه کنید خواهید دید که یک یا چند منبع اصلی یا فرعی آنها از کتاب های شهید مطهری است. نگاهی به عنوان آثار ایشان نیز این ادعا را ثابت می کند کتاب هایی با موضوعات فلسفی، کلامی، تاریخی، فقهی، اقتصادی، جامعه شناسی، تربیتی، عرفانی، اخلاقی و ...

یکی از نقاط مثبت آثار و خط فکری شهید مطهری این است که موضوع های مورد نیاز جامعه را می شناخت و آن گاه به خوبی عمق مسأله را موشکافی می کرد که به عنوان نمونه می توان از کتاب های علل گرایش به مادیگری و جاذبه و دافعه علی علیه السلام نام برد. سخنرانی های ایشان مملو از ده ها عنوان و موضوعی است که همه جزء موضوع های فکر مورد احتیاج عمیق جامعه ما و منشأ برکت و نکات بسیار ارزشمندی است.^۱

۴. آموزش قواعد فکری

ما در کتاب ها و گفته ها می توانیم دو نوع مطلب را پیدا کنیم؛ یکی گزاره های جزئی معرفتی و دیگری قواعد و مبانی فکری. آنچه در میان این دو از اهمیت ویژه ای برخوردار است قاعده ها و مبانی فکری است. برای اینکه فرق میان گزاره های جزئی معرفتی با قاعده های فکری مشخص شود به این مثال توجه کنید.

فرض کنید چیزی روی لباستان دیده و شک می کنید که نجس شده یا

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با ستاد بزرگداشت دهمین سالگرد شهادت استاد مطهری، ۱۳۶۸/۲/۴.

نه. از عالمی این مسأله را می‌پرسید و او می‌گوید: «لباستان پاک است.» آنچه این عالم به شما گفت یک گزاره جزئی است. حال اگر یک بار وضو گرفتید و پس از چند دقیقه شک کردید که وضویتان باطل شده یا نه، نمی‌توانید با پاسخ آن عالم جواب این مسأله را پیدا کنید. اما اگر آن عالم به شما می‌گفت: «اگر کسی در مسأله‌ای یقین داشت و بعد از آن شک کرد که آیا آن مسأله باقی است یا نه، نباید به شک خود اعتنا کند؛ پس لباس شما پاک است.» با این جواب شما می‌توانید پرسشی را که درباره وضو پیش آمده پاسخ دهید. جواب دوم عالم علاوه بر اینکه مسأله شما را حل می‌کند، قاعده‌ای را هم به شما می‌آموزد که مسائل دیگر را نیز بتوانید حل کنید.

استاد مطهری در آثار خویش فقط به بیان گزاره‌های جزئی معرفتی بسنده نکرده؛ بلکه از قاعده‌های فکری بسیاری سخن گفته است که به وسیله آنها می‌توان مسائل مختلفی را حل کرد که خود استاد به آنها نپرداخته است.

چند نکته درباره مطالعه آثار استاد مطهری

چگونه کتب استاد را مطالعه کنیم که تا انتهای مسیر ثابت قدم و استوار بمانیم؟

آنچه در پی می‌آید، نکاتی چند درباره مطالعه آثار شهید مطهری است. امید است که برای خوانندگان گرامی کارگر افتاده و آنها را در پیمودن هر چه صحیح‌تر این راه یاری کند. البته از خوانندگان عزیز تقاضا دارم، همه این نکات را به دقت خوانده و به کار بندند، هم چنین از انتخاب روش‌های سلیقه‌ای هم به شدت پرهیز کنند.

۱. برای پیمودن هر راهی در ابتدا باید انگیزه رهرو، برای پیمودن آن راه به

حد بالایی برسد تا اگر موانعی ایجاد شد، هیچ تردید و تزلزلی در او پدید نیاید. بسیاری از کسانی که کتب استاد را برای مطالعه انتخاب کرده و خواندن آنها را هم آغاز نموده‌اند، به دلیل نداشتن انگیزه بالا، در همان ابتدا به قول خودمان بریده‌اند. دانستن اهمیت مطالعه کتب شهید مطهری، بزرگترین عاملی است که می‌تواند ما را با انگیزه بالایی به طرف این کتب ارزشمند سوق دهد. وظیفه دو گفتار قبلی، ایجاد همین انگیزه بود.

۲. یکی از عوامل ایست مطالعاتی این است که خواننده، روش‌های مطالعه را نمی‌داند. هر کتابی را باید با روشی متناسب با هدف آن خواند. گاهی هدف حفظ کردن، گاهی هم فهمیدن عمیق و دقیق، در بعضی موارد اطلاع سطحی و در مواردی هم گرفتن دیدگاه، یا تغییر و تکمیل دیدگاه قبلی است.

برای فهم بهتر هدف اخیر؛ یعنی مطالعه با هدف گرفتن، تغییر یا تکمیل دیدگاه، به این مثال توجه نمایید. کسی را تصور کنید که نسبت به امام دیدگاهی منفی دارد. او به دلیل داشتن چنین دیدگاهی، نسبت به امام و سخنان ایشان حالت بدی دارد؛ مثلاً اگر تصویر ایشان را در تلویزیون ببیند آن را خاموش می‌کند و اگر سخنان امام را بشنود، نه تنها آن را جدی نگرفته؛ بلکه شاید آن را مسخره هم بکند. این شخص به راهنمایی یکی از دوستانش کتابی را درباره امام مطالعه می‌کند. بعد از خواندن کتاب، مات و مبهوت مانده و از هر آنچه که درباره امام می‌اندیشید اظهار پشیمانی می‌کند. اگر بعد از چند ساعت از او بپرسید از آنچه که درباره امام خوانده برایتان بگوید، او در حالی که چند صد صفحه کتاب خوانده، بعد از اندکی سخن گفتن دیگر چیزی برای گفتن ندارد؛ یعنی بسیاری از مطالب در خاطرش باقی نمانده است و اگر چند سال دیگر او را ببینید و دوباره بخواهید از آن کتاب، مطالبی

را برایتان بگویم، شاید هیچ چیزی در ذهنش باقی نمانده باشد؛ اما شما فکر می‌کنید که چون چیزی از آن کتاب در ذهنش نیست، مطالعه کتاب برایش بی‌فایده بوده؟ مسلم این چنین نیست. او نسبت به امام، دیدگاهی منفی داشت که با خواندن آن کتاب، نظرش عوض شد؛ حتی اگر یک کلمه هم در ذهنش باقی نباشد؛ اما اثر آن باقی است.

ما در مطالعه کتاب‌های استاد مطهری (حداقل در دور اول) در پی حفظ تک تک جمله‌ها نیستیم؛ بلکه در پی آن هستیم تا به وسیله کتاب‌های استاد مطهری با چهره زیبای اسلام آشنا شویم و دیدگاهی نو و مطابق با واقع نسبت به این دین کامل به دست آوریم. این آشنایی، با مطالعه حاصل می‌شود؛ حتی اگر جملات و داستان‌ها در ذهنمان باقی نماند.

با توجه به این نکته، به نکات بعدی می‌پردازیم.

۳. از آن جا که هدف ما حفظ کردن نیست؛ پس نباید از فراموشی مطالب

هراسی داشته باشیم.

۴. همیشه این نکته در ذهنمان باشد که مفید بودن مطالعه یک کتاب،

فقط در گرو حفظ آن نیست.

۵. حواسمان باشد که بسیاری از مطالب به ضمیر ناخودآگاه رفته و در

موقعیتی مناسب؛ مثل بحث یا سؤال یادآوری می‌شود.

۶. تمام تلاشمان این باشد که دور اول را به سرعت تمام کنیم.

۷. پیام هر صفحه را بگیریم و بگذریم؛ پس اگر کلمه یا جمله‌ای برایمان

مبهم بود و پیام هم متوقف بر فهم آن نبود، بدون مکث از آن جمله یا کلمه

بگذریم.

۸. حتماً یک وقت حداقلی برای مطالعه تعیین کنیم و هیچ روزی هم

کمتر از آن مطالعه نکنیم؛ مثلاً هر روز نیم ساعت تا یک ساعت را به مطالعه آثار شهید مطهری اختصاص دهیم.

۹. از فرصت‌های کم هم برای مطالعه استفاده کنیم. وقت‌های مرده را هم جزو اوقات مطالعه قرار دهیم.

۱۰. یک صفحه مطالعه را هم غنیمت بشماریم که قطره قطره جمع گردد و انگهی دریا شود.

۱۱. برای این که بتوانیم از تمام وقت‌ها برای مطالعه استفاده کنیم، چه خوب است که همه جا کتاب استاد را به همراه داشته باشیم. این کار در فرهنگ سازی مطالعه کتب استاد هم نقش بسزایی دارد.

۱۲. تشویق یکدیگر را فراموش نکنیم.

۱۳. با یادآوری هدف مطالعه آثار شهید مطهری از این که دیگران کتاب‌هایی با نام‌های قلمبه سلمبه می‌خوانند، نگران نباشیم. این نکته را فراموش نکنید که هدف، به دست آوردن دیدگاهی صحیح نسبت به دین مبین اسلام است که بدون داشتن چنین دیدگاهی، خواندن آن کتاب‌ها نه تنها هیچ فایده‌ای ندارد؛ بلکه ضرر هم دارد.

۱۴. از مطالعه کتب متفرقه بپرهیزیم؛ مگر در موارد اضطراری.

۱۵. آسان بودن کتاب‌های اول، موجب بی‌اهمیتی شما به عمق مطالب نشود. کتاب داستان و راستان که از ساده‌ترین کتب استاد است، از عمیق‌ترین کتاب‌های ایشان نیز هست که جایزه بین‌المللی یونسکو را به خود اختصاص داده است.

۱۶. نکته بسیار مهم و کلیدی: اگر کتاب‌های استاد مطهری را بدون داشتن یک سیر مشخص و فقط با انتخاب سلیقه‌ای بخوانیم، به هدفی که

در پی آن هستیم نخواهیم رسید. ما برای مطالعه، سیری را پیشنهاد می‌کنیم که دو خصوصیت مهم دارد:

الف) در این سیر، علاوه بر آنکه در تنظیم موضوعی کتب دقت شده، هم چنین، چینش کتاب‌ها از آسان به سخت است که ذهن خواننده را رشد داده، به گونه‌ای که وقتی به کتاب‌های تقریباً مشکلی همچون توحید یا عدل الهی و... می‌رسد، برای دریافت مطالب آن کتاب‌ها آماده می‌شود. در حالی که اگر خواننده از همان ابتدا به سراغ این کتاب‌ها برود، یا از درک مفاهیم آن عاجز بوده و یا این که دریافت ناقصی خواهد داشت.

ب) گاهی در مطالعه یک کتاب سؤالاتی پیش می‌آید که پاسخ بسیاری از آنها در این سیر، در کتاب‌های بعدی یافت می‌شود.

۱۷. در تمام مراحل مطالعه از هنگامی که تصمیم به مطالعه می‌گیرید تا زمانی که مطالعه را به پایان می‌برید، از توکل بر خدا و توسل به اهل بیت غافل نشوید. در جلساتی که به نام اهل بیت علیهم‌السلام برگزار می‌شود از امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌و اجداد طاهرینش بخواهید که شما را در این راه کمک کرده و ذهنتان را برای درک معارف ناب دین، آماده و لایق بگردانند. یکی از علل مهم شکست در مسیر مطالعه کتب استاد مطهری و در هر راه معنوی دیگر، اتکا به خویشتن و غفلت از خداوند است. همه باید بدانیم که بی توفیق و یاری خداوند و ائمه علیهم‌السلام هر کاری برای رسیدن به معارف قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام ناقص و ابتر خواهد ماند.